

UZLUKSIZ KASBIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISHDA KLASTERLI YONDASHUVNING SHAKLLANISH TARIXI VA JAHON TAJRIBASI

Abduqodoriya Kamola Azimovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Fundamental iqtisodiyot" kafedrası "Iqtisodiyot" fakulteti assistenti.

e-mail: azimovna@internet.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7127498>

Zamonaviy iqtisodiyotning global tabiati va uning jahon bozoriga yo'naltirilganligi (Fedorov va Alekseeva, 2011). Sanoati rivojlangan mamlakatlar tajribasi ta'limning innovatsion rivojlanishi uchun yangi vositalarni yaratish zarurligini isbotladi, bu esa oliy ta'lim tizimlarining jadal rivojlanishiga olib kelmoqda (Min, Ling & Pew, 2015). Ta'lim bo'yicha mutaxassislarini tayyorlash natijalariga qo'yiladigan yangi talablarga qaramay, ta'lim tuzilmalarini qayta tashkil etish, texnologiyalarni modernizatsiya qilish va kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish masalasi ilgari surilmoqda (Morrison, 2016). Global va milliy raqobatbardoshlikni oshirish masalasi bugungi kunda aksariyat davlatlar uchun dolzarb masala bo'lib, u birinchi navbatda innovatsion rivojlanishning eng samarali vositalaridan biri bo'lgan klaster yondashuvi yordamida hal etiladi. Ushbu yondashuv hukumat, biznes, ilm-fan va ta'lim (Li & Vang) o'rtasida murakkab muvofiqlashtirishni rivojlantirishga yordam beradi.

Yirik sanoat korxonalari, ilmiy-tadqiqot markazlari, universitetlarning intellektual va texnologik salohiyati uchun qulay muhitni ta'minlashga intilayotgan innovatsion klasterlar ilm-fan, ta'lim va iqtisodiyot real sektori integratsiyasining eng ilg'or shakllaridan biridir (Gentri, 1996).

Klaster yaratish jarayoni so'nggi 20 yil davomida jadallik bilan rivojlamoqda etmoqda (Perrotta & Williamson, 2016). Umuman olganda, klasterlash bugungi kunda sanoati rivojlangan mamlakatlarning qariyb 50 foizida mavjud. Boshqa mamlakatlarda klaster yondashuvining o'sishining faollashishi uning samaradorligini ko'rsatadi va ixtiro jarayonida biznes sektori a'zolari, hukumat, savdo guruhlari va oliy ta'lim va tadqiqot institutlari o'rtasida samarali hamkorlik qilish uchun asos yaratadi (Hrabowski, 2014).

Hozirgi vaqtda "ta'lim klasteri" atamasi ko'plab ta'riflarga ega. Misol sifatida, klasterni bilim va boshqa "xom ashyolar" almashinuvi bilan bog'langan ta'lim muassasalari birlashmasi sifatida ko'rish mumkin (Lapygin va Koretskiy, 2007).

M.Porter (2008) klasterning standart ta'rifini quyidagicha bergan: "Ta'lim klasteri – jismonan qo'shni, o'zaro bog'langan, ular bilan bog'langan, muayyan sohada faoliyat yurituvchi, birgalikdagi faoliyat va o'zaro yordam bilan ajralib

turadigan korxonalar va muassasalar yig'indisidir. "Ta'lim klasteri" - ma'lum bir geografik hududda joylashgan barcha ta'lim darajasidagi ta'lim muassasalari, shuningdek, resurslar va ish beruvchilar, innovatsion tizimning tarkibiy qismlari, faoliyati yaqin atrofdagi sanoat va mintaqaviy innovatsion tizimning o'sishi bilan bog'liq bo'lgan ma'muriy va davlat tashkilotlari yig'indisidir. (Manuylova, 2007).

"Ta'lim klasteri" - bu har qanday va barcha ta'lim darajasidagi ilmiy muassasalar, korxonalar va tegishli davlat tuzilmalari guruhi bo'lib, ularning ishi biznes bilan bog'liq va muvaffaqiyatli innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan (Galimova, 2009). Kasb-hunar ta'limi bilan shug'ullanadigan va korxonalar bilan hamkorlikda o'zaro bog'langan bir guruh muassasalar "ta'lim klasteri" deb ataladi (Juravlyova va Bashkirtseva, 2008).

Hozirgi kunda ta'lim klasterlari bo'yicha tadqiqotlar tobora dolzarb bo'lib bormoqda (Xamidullina, Timiryasova va Gafiullina, 2009). Ta'lim klasterlari zamonaviy akademiklar tomonidan ijtimoiy muloqot va ijtimoiy hamkorlikka asoslangan yangi turdagi ijtimoiy o'zaro ta'sir tizimi sifatida tavsiflanadi (Koretskiy va Lapygin, 2006). Smirnov (2010) fikriga ko'ra, quyidagi ta'lim klasterlarining asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- 1) turli darajadagi kasbiy ta'limga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash uchun shart-sharoitlarni yaratish;
- 2) fan va ishlab chiqarishni sinfga integratsiyalash;
- 3) yuqori malakali kasblar nufuzini oshirish.

Klasterni noyob tizim sifatida ko'rish mumkin, unda komponentlarni qo'shish ularni faqat yaxshilaydi va ularni olib tashlash doimiy zararga olib kelmaydi (Anistsyna, 2010). Klaster tizimlari barqaror, samarali va osongina kengaytirilishi yoki modernizatsiya qilinishi mumkin (Timiryasova va boshq., 2015). Klaster tizimlarining globaligi, ochiqligi, moslashuvchanligi va boshqaruvning nisbatan qulayligi ularning asosiy afzalliklari hisoblanadi (Reid, Stibbe & Lowery, 2016).

Klasterlar bir nechta vazifalarni bajaradigan ilovalar uchun mo'ljallangan. Klasterlarga turli va ba'zan hatto foydasiz tuzilmalarni kiritish oddiy qo'shishdan ham ko'proq narsani o'z ichiga oladi. Butunlik endi uning tarkibiy qismlari yig'indisiga mutanosib emas; u shunchaki boshqacha va uning qismlari yig'indisidan kattaroq ham, kichik ham emas (Houghton, 2009). Klaster qismlarining umumiy rivojlanish sur'atlarini belgilash klaster komponentlarini butunga muvofiqlashtirishning yangi kontseptsiyasi bo'lib ko'rinadi. "Murakkab ijtimoiy va geosiyosiy yaxlitlikni rivojlantirish uchun tegishli usullarni yaratish

evolyutsion butunlikni tashkil etishning keng tushunchalarini aniqlashni talab qiladi" (Krivykh va Makarenya, 2003).

Ta'lim klasteri - bu ma'lum bir hududdagi ta'lim muassasalarining yig'indisi bo'lib, ular birlashganda, ta'lim uchun xizmatni tashkil qiladi. Ushbu muassasalar mijozlar uchun bir-biri bilan raqobatlashadi va bir-birlarining afzalliklarini to'ldiradigan kommunal xizmatlar, ixtisoslashtirilgan xizmatlar va tadqiqot va ishlanmalar markazlarini taqdim etish uchun o'zaro hamkorlik qiladilar. Ta'lim klasterlari, ko'pchilik raqobatbardosh klasterlar kabi, ko'p sonli elementlarning mavjudligi va o'zaro ta'siri tufayli tabiiy ravishda paydo bo'ladi (Muxametzyanova va Pugacheva, 2010).

Amerikaning turli shtatlarida joylashgan ta'lim klasterlari dunyodagi eng raqobatbardosh hisoblanadi (Kleiner, Kachalov & Nagrudnaya, 2008). Garvard biznes maktabining AQSHdagi klaster xaritasini yaratish bo'yicha harakatlarini nazorat qiluvchi Strategiya va raqobatbardoshlik instituti ta'kidlashicha, eng yaxshi ta'lim klasterlari Kaliforniya, Nyu-York, Pensilvaniya, Nyu-Jersi, Massachusets va hokazo shtatlarda joylashgan (Shamova, 2006).

Yevropa Klaster Observatoriyasi (Ignatov & Trushnikov, 2010) tadqiqotiga ko'ra, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari hududida turli darajadagi ixtirochilik rivojlanishi, eksport aylanmasi, to'lov stavkasi va boshqalarga ega 69 ta operatsion klaster mavjud. Yevropa Klaster Observatoriyasi ma'lumotlar bazasiga ko'ra, eng ilg'or ta'lim klasterlari Yevropa shaharlarida, jumladan Oksford, Varshava, Amsterdam, London va Parijda joylashgan.

Kanadadagi eng yirik ta'lim klasterlari Kanadadagi Raqobatbardoshlik va farovonlik instituti asosida Ontario va Kvebekda joylashgan (Bobrov, Jukova va Yarovova, 2007).

Bunga parallel ravishda, farovonligi va iqtisodiy raqobatbardoshligi ancha tez yaxshilanayotgan ba'zi o'sib borayotgan davlatlar (masalan, BAA, Singapur, Xitoy va Iordaniya) so'nggi bir necha yil ichida ta'lim klasterlarining paydo bo'lishi va yanada agressiv gullab-yashnashiga guvoh bo'ldi (Amsale, Bekele & Tafesse, 2016).

Kitchener, Vaterloo, Guelf, Hamilton va London hududlarini o'z ichiga olgan Ontario ta'lim klasteri provintsiyaning janubi-g'arbiy qismida joylashgan. Ushbu klaster birinchi marta 1847 yilda, Ontario hukumati Ontario qishloq xo'jaligi maktabini qurish uchun 500 akr sotib olganida paydo bo'lgan. Hozirda klaster dasturlarida kunduzgi bo'lim bakalavriat yo'nalishida 110 000 ga yaqin talaba va kunduzgi bo'limda 11 400 nafar magistrant tahsil olmoqda. Yiliga 12 ta AQSh patenti ushbu klasterdagi yirik universitetlarga tegishli.

1 000 000 dollar uchun tadqiqot litsenziyasi ko'rsatkichi 0,04 ga teng. Konestoga kolleji, Fanshau kolleji, Makmaster universiteti, Moxavk kolleji, Vilfrid Laurier universiteti, Vaterlou universiteti, Guelf universiteti va G'arbiy Ontario universiteti klasterning eng muhim ta'lim muassasalaridandir.

Ta'lim klasteri uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi Dubaydagi Bilimlar qishlog'i birinchi marta 2002 yilda Dubayda "bilimlar jamiyati"ni rivojlantirish bo'yicha hukumat tashabbusi doirasida paydo bo'lgan. Ushbu tashabbus doirasida erkin iqtisodiy zonalar bilan bir xil tamoyillar asosida faoliyat yurituvchi bir qancha klasterlarni tashkil etish ko'zda tutilgan edi. Taniqli akademik muassasalarni Dubayga jalb qilish orqali, avvalroq chet elda o'qishga qaror qilgan yoshlarni ushbu hududda "ushlab turish" maqsadida "Bilimlar qishlog'i" tashkil etilgan. "Bilimlar qishlog'i"ning mavjudligi ham malakali bitiruvchilarning izchil oqimini ta'minladi. Va nihoyat, u tadbirkorlikning o'sishini rag'batlantirish uchun tadqiqot va ishlanma inkubatori sifatida yaratilgan (Dubay Akademik Siti, 2016). Ta'limdagi klaster yaqinda paydo bo'lganiga qaramasdan, uning xilma-xilligi tufayli u allaqachon taniqli mavqega va katta salohiyatga ega (Tereshin & Volodin, 2010). Zamonaviy dunyoda ta'lim sohasi ba'zi operatsion natijalarga nisbatan sezilarli darajada xavf va noaniqlikni o'z ichiga olishini inkor etib bo'lmaydi (Asadullin, 2009). Biroq, ushbu to'siqlarni bartaraf etish orqali yangi integratsion tuzilmalar fundamental va amaliy ilmiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'sishni kengaytirishga yordam beradi, bu esa ta'lim sifati va ta'lim xizmatlari bozorida universitetlar raqobatbardoshligini oshiradi (Karamursov, 2009).

Ta'lim klasteri faoliyati natijasida quyidagi jahon ta'lim tizimida quyidagi ijobiy o'zgarishlar ro'y beradi:

1. Yoshlarning sifatli boshlang'ich, o'rta va oliy kasb-hunar ta'limi olishlarini kafolatlash uchun shart-sharoitlarni yaratiladi;
2. O'rta va oliy kasb-hunar ta'limi uchun ilmiy-tadqiqot bazalari va jihozlarini birlashtirgan, dasturlarni real iqtisodiyot va mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga moslashtirish imkonini beruvchi uzluksiz ko'p bosqichli ta'lim dasturlarini yaratish va amalga oshiriladi;
3. Axloqiy, madaniy va intellektual qadriyatlarini to'plash, saqlash va takomillashtiriladi;
4. Bozor ehtiyojlarini shakllantirishga asoslangan tashabbuslar, bunda ham milliy, ham mintaqaviy rivojlanish salohiyati, hamda mintaqaning yuqori malakali ishchilarga bo'lgan haqiqiy ehtiyojlari qondiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobrov, S. A., Zhukova, N., & Yarovova, V. (2007). Actual issues of clusters as a tool for improving the competitiveness of the region. *Fundamental Research*, 12, 508-509.
2. Amsale, F., Bekele, M., & Tafesse, M. (2016). The Ethical Behaviors Of Educational Leaders In Ethiopian Public Universities: The Case Of The Western Cluster Universities. *European Scientific Journal*, 12(13), 23-31
3. Karamursov, B. (2009). Continuing professional education at university complex. *Higher education in Russia*, 5, 27-41.
4. Asadullin, R. (2009). Integration as a new form of pairing of education, science and practice in the region. *Accreditation in education*, 32, 16-18.
5. Tereshin, E., & Volodin, V. (2010). The modern definition of the concept of "cluster" and approaches to the formalization of this phenomenon. *Economics*, 2(63), 164-167.
6. Reid, S., Stibbe, D., & Lowery, C. (2010). Final report (Final Draft). Review of the global education cluster co-arrangement, 4, 55-67.
7. Krivykh, S., & Makarenya, A. (2003). Educational anthropoecology. *Pedagogy of life*. St. Petersburg: GNU IOV RAO.
8. Mukhametzyanova, G., & Pugacheva, N. (2007). The cluster approach to the management of vocational education. Kazan: PPI PO RAO.
9. Shamova, T. (2006). The cluster approach to the development of educational systems. Proceedings of the X International Educational Forum Interaction of educational institutions and the institutions of society to ensure the efficiency, accessibility and quality of education in the region. October 24-26. Belgorod: Publishing house of BSU.
10. Kleiner, D., Katchalov, R., & Nagrudnaya, N. (2008). Synthesis of a cluster strategy based on system-integration theory. *The science. Innovation. Education*, 7, 9-39.
11. Ignatov, A. V., & Trushnikov, D. (2010). Regional clustering of educational systems as the actual problem of the sociology of education. Paper presented at the International Conference about Actual problems of sociology of youth, culture and education. February 3. Yekaterinburg: Ural State Technical University